

rovnávání časové řady (založenými na uspořádaných postupných k -ticích pozorovaných hodnot, jejich mediánech a vážených průměrech ap.).

Kapitola 7. *Kódované tabulky* obsahuje návod jak přehledně symbolicky vyjádřit stav číselných hodnot v obdélníkové tabulce. Jde o zjednodušenou podobu znaménkového schématu, ukazující na odchylné hodnoty od celkového mediánu v tabulce nebo od mediánů řádkových, resp. sloupcových.

Podrobnější analýzu obdélníkové tabulky, která je obdobou analýzy rozptylu se dvěma vstupy a s jejím aditivním modelem, lze provést pomocí metody kapitoly 8. *Mediánové vyhlazení*.

Poslední, devátá kapitola *Odmocninový graf* (Rootogram), vysvětluje princip histogramu a přechod odmocninovou transformací k novému typu analýzy, která má v některých případech jisté výhody. Je zde také popsán výpočet opěrných bodů interpolací a hodnocení shody empirického rozložení s normálním.

U každé kapitoly jsou připojeny výpočetní programy v jazycích BASIC a FORTRAN. Autoři zahrnuli do knížky jen ty metody, které mohli podpořit i programem. Čtyři dodatky též slouží využití publikovaných programů. Poslední z nich popisuje syntaxi zadávání fortranských programů knihy, které byly implementovány jako součást systému MINITAB. (Ten je znám svou jednoduchostí a je využíván hodně i pro výuku.)

Obsah knihy zdaleka nepokrývá původní expozici metodiky provedenou J. W. Tukeym (jeho výše uvedená kniha měla nejméně dvojnásobný rozsah), na druhé straně ji v některých pasážích překračuje (zřejmě jde o později vyvinuté metody). Autoři předkládají názornou a jednoduchou učebnici, bohatě využívají příkladů, na nichž podávají výklad i ilustraci. Text nezatežují ani matematikou, ani nepodstatnými detaily. Spoléhají především na vizuální vjem grafických prostředků. Soustřeďují se na výpočetní postupy a technickou stránku procesu analýzy. Zvolený styl výkladu má ovšem i svá úskalí. Výuka počítáním a praxí je za jistých okolností optimální, nesmí však, podle mého názoru, převažovat důraz na metodu, ale je nutno se orientovat na obsah dat, interpretaci výsledků a vztah metod a úloh a na jejich vazbu k meritorním závěrům. Výuka metody v kontextu sociologické metodologie vede nejen k osvojení postupů, ale také k jejich porozumění a ke schopnosti přiřadit metodu podle cíle analýzy k sociologické úloze a úlohy také samostatně formulovat. V knize chybí alespoň stručné metodologické milieu, vysvětlení pojmů a jejich podstaty (vnoření metodiky EDA do sociologické metodologie nebylo ovšem cílem daleko širěji zaměřené publikace: to musí být prováděno kvalifikované při konkrétní výuce nebo ve speciálních učebnicích). Koncentrace na technickou stránku věci vede k nebezpečí, že čtenář či student bude chápat metody samoúčelně a nepochopí roli statistické analýzy dat v poznávacím procesu.

Autoři proto také hned v úvodu dávají návod jak s úspěchem zařadit metody explorační analýzy do standardního statistického kursu. Doporučují (a s tím lze bez výhrad souhlasit), aby byly zařazeny vždy před klasické metody řešící obdobnou úlohu.

Metodiku explorační analýzy dat bychom u nás měli do statistické výuky zařadit jako naprostou samozřejmost. Měla by se stát vybavením každého výzkumníka (a samozřejmě i každého statistika), je to záležitost velmi jednoduchá a lze si ji snadno osvojit. Navíc metody EDA mohou sloužit jako vhodný úvod i pro pochopení složitějších metod tradičních. Metodiku EDA budou sociologové potřebovat jak pro vlastní analytickou práci, tak pro kvalifikované sledování odborné literatury, kam již explorační metodika jednoznačně pronikla.

Úsilí autorů metod explorační analýzy i autorů recenzované knihy musíme proto vítat jako přínosné. Znamená ve svém důsledku obohacení možností analýzy dat, a tím i oboru. Nyní tedy půjde o to zavést metodiku do naší běžné praxe a do výuky, vyvarovat se přitom všech výstřelků i samoúčelností a podřídít ji potřebám sociologie.

Jan Řehák

J. R. Kississou-Boma: Classes sociales et idéologies en Afrique Centrale (Společenské třídy a ideologie ve střední Africe)

Paris, Gamma Athena 1982, 157 s.

Obrovské změny, jimiž prochází africký kontinent, přirozeně přitahují pozornost badatelů z oblasti sociálních věd z celého světa, a to nejen zahraničních, ale stále častěji i domácích. Není mezi nimi mnoho Afričanů, kteří se zabývají třídní problematikou tohoto kontinentu. Velmi málo pak je takových, kteří přistupují k této

problematicke z pozic vědeckého socialismu. Mezi významnější takto orientovaná pokračovací díla patří kniha člena ÚV Konžské strany práce J. R. Kississou-Boma.

Je rozvržena do čtyř kapitol, poměrně široce koncipovaných. V první se stručně charakterizuje vznik a vývoj kapitalistické společnosti vůbec, úloha tříd a třídního boje v ní a osvobozující poslání proletářských revolucí. Druhá kapitola se týká problematiky společenských tříd a třídního boje v Africe. V třetí se analyzuje byrokratická buržoazie. Čtvrtá kapitola shrnuje různá, převážně prakticko-politická poučení z předchozích analýz.

Kladem knihy je, že vychází z teoretických postulátů klasiků marxismu-leninismu a z koncepčního projevu někdejšího předsedy ÚV Konžské strany práce a konžského prezidenta Mariena Ngouabiho, který před celoafriickým fórem 15. ledna 1975 na konferenci v Dakaru přednesl závažný projev na téma *Vědecký socialismus v Africe a konžská zkušenost*. V tomto projevu Marien Ngouabi prohlásil, že „socialismus je budoucnost světa obecně a Afriky zvláště“. (1) V článku pro teoretický a informační časopis komunistických a dělnických stran tuto myšlenku ještě upřesnil: „Existuje pouze jediný socialismus — vědecký socialismus, věda, jejíž základy vypracovali Marx a Engels. Posláním této vědy je zkoumat otázky, jejichž okruh je prakticky neomezený. Podobně jako každá jiná věda se přitom obohacuje o nové poznatky, které Marxovu vědu nevyvracejí, ale obohacují“. (2) A tak v boji proti těm africkým ideologům, kteří pojem a také výklad socialismu přizpůsobovali svým buržoazním či maloburžoazním nacionalistickým představám, Marien Ngouabi argumentoval: „Bylo by možné... hovořit o afrických cestách k socialismu, ale vůbec ne o africkém socialismu“. (3)

Základní marxisticko-leninské kritérium tříd a třídního boje je zakotveno i v programu Konžské strany práce, přijatém na počátku sedmdesátých let. K tomu Marien Ngouabi na zmíněném celoafriickém fóru podotkl: „Analýza tříd konžské společnosti je ještě povšechná a nedokonalá. Ale je dostatečná k tomu, aby bylo možno odhalit existenci antagonistických společenských tříd v historii i dnes. Jsme odhodláni prohloubit studium konžské společnosti. Je zřejmé, že takovéto studium bude takové povahy, aby zlepšilo naše znalosti společnosti, urychlilo revoluci a obohatilo naše diskuse“. (4)

Autor recenzované knihy se zřejmě inspiroval těmito náměty a učinil první, nebo jeden z prvních kroků na cestě k hlubšímu poznání konžské třídní společnosti. Bylo by nereálné žádat, aby se v takovém prvním kroku provedla všestranná analýza všech společenských tříd a vrstev konžské společnosti. Autorovi patří zásluha především za to, že se jednoznačně postavil na stanovisko rozdělení společnosti ve střední Africe a zejména v Kongu na společenské třídy. Ukazuje také na příčiny a projevy antagonismů nepřátelských tříd na příkladu vztahu proletariátu a buržoazie a poměrně podrobně se zabývá charakteristikou a činností byrokratické buržoazie, jejíž kontrarevoluční úloha byla v obecné rovině akcentována v dokumentu z porady představitelů komunistických a dělnických stran střední a jižní Afriky v roce 1978. (5) „V lůně každé africké společnosti,“ říká autor ve své práci, „se nutně vyvíjejí společenské třídy s protichůdnými zájmy. ... V centru tohoto třídního konfliktu je byrokratická buržoazie“ (s. 37).

Tím se autor zásadně postavil proti těm africkým buržoazním či reformistickým ideologům a politikům, kteří existenci tříd v Africe odmítají a nanejvýš připouštějí, že Marxova analýza kapitalistické společnosti byla platná pro průmyslově vyspělou Evropu, ale nikoliv pro hospodářsky málo vyvinutou Afriku dvacátého století s jejími specifiky nejen ekonomického, ale i kulturního a duchovního vývoje. Ti hovoří o Africe a jejích zemích buď jako o kontinentu, jehož se diferencovanost společnosti netýká nebo alespoň podsouvají různé varianty dělení společnosti podle socioprofesionálních skupin apod. Kississou-Borna však ve své práci polemizuje nejen s pravděpodobným zaměřením tohoto druhu, ale také s některými ultralevičáckými názory, s nimiž vystupoval například Yhombi-Opango, který na krátkou dobu po zavraždění Mariena

(1) Ngouabi, M.: *Vers la construction d'une société socialiste en Afrique*. Paris, Présence africaine 1975, s. 35.

(2) Ngouabi, M.: *Vědecký socialismus v Africe*. Otázky míru a socialismu 1975, č. 5, s. 72.

(3) Ngouabi, M.: *Vers la construction d'une société socialiste en Afrique*. Paris, Présence africaine 1975, s. 34.

(4) Tamtéž, s. 48.

(5) Blíže viz *Za svobodu a nezávislost, národní obrodu a sociální pokrok národů tropické a jižní Afriky*. In: Dokumenty komunistických stran a národně revolučních hnutí zemí Asie a Afriky. Praha, SPN 1981, díl II., s. 201 ad.

Ngouabiho zaujal vedoucí místo ve straně a ve státě a tvrdil, že „všechn konžský lid je proletářský“ (s. 38).

Mezi nesporné klady monografie patří věčná polemika s těmi Afričany, kteří zdůrazňují rozdělení africké společnosti podle kmenového kritéria. Autor ukazuje, že kmenová společnost v Africe byla sociálně diferencována už v předkoloniální éře a samozřejmě i za kolonialismu a tím spíše v současnosti. „V tribalistickém systému neexistuje obohacování kmene. Je to pouze zlepšování životních podmínek několika rodin, jejich členové jsou u moci, zatímco zbytek zůstává v bídě jako všude jinde“ (s. 46).

V dalších pasážích vysvětluje, že ulpívání na kmenových vztazích zastírá třídní vztahy ve společnosti. Ostrá kritika kmenových zvyků v této souvislosti znamená v afrických podmínkách revoluční počín. Ocituje dvě ukázky z recenzovaného díla: „Některé resorty (ministrské nebo politické), některé služby nebo některé podniky jsou obsazovány většinou lidmi pocházejícími z téhož koutu země. Stav je někdy tak pozoruhodný, že člověk má dojem, že je na regionální ambasádě nebo v kmenovém sboru nebo na kmenově regionálním konzulátu“ (s. 89). „Je prakticky, administrativně, politicky a ideologicky nemožné mít většinou za své (hlavní) spolupracovníky příbuzné, sestry, bratry, neteře, synovce, bratrance, švagry, švagrové, tety, strýce, přátele, bratry nebo sestry přátel, tchány, tchýně atd. Chápeme, že je to delikátní, ale je nutné se od toho oprostit. Sovětská moc ve svých počátcích tyto praktiky zakazovala“ (s. 91–92).

Velkou pozornost věnuje Kississou-Boma sociální diferenciaci města, zejména pak byrokratické buržoazii a do jisté míry i jejímu protipólu, africkému proletariátu. Byrokratickou buržoazii charakterizuje jako „skupinu lidí, kteří jsou animátory zejména struktur státní administrativy, kteří svým způsobem života a svou vírou odrážejí chování imperialistické buržoazie, jejímiž jsou ostatně nejvěrnějšími představiteli nebo nejlepšími agenty“.... Byrokratičtí buržoové jsou tedy ti politikové, tj. vysocí státní úředníci (z veřejných služeb nebo důstojníci armády), kteří si rozdělují národní důchod k vlastnímu prospěchu a k užtku mezinárodních monopolů“ (s. 37). Nebo na jiném místě: „Naši buržoazii, která dnes drancuje stát... produkuje kolonialismus jakožto agenty nebo nástroje neokolonialismu. Tito velcí státní příruční, kteří často byli vychováni v cizině cizinci pro cizinu, dávají přednost tomu, aby obětovali národní zájmy, zájmy lidu. Všeobecně pocházejí z lidu. Byrokratická buržoazie je vrstva státních kadrů, kteří používají úřadů a státních a smíšených podniků, osobující si přitom přemrštěné a nezasloužené výhody“ (s. 82–83).

„Byrokratická buržoazie představuje úhelný kámen boje tříd u nás a všude v Africe. A proto si dovoluujeme tvrdit, že vyhodit byrokratickou buržoazii ze sedla znamená uvolnit celou situaci, upřednostnit otázky rozvoje, urychlit celý revoluční proces v naší zemi. Musíme tedy všechny své rány zaměřovat proti ní, proti této proradné buržoazii“ (s. 42).

Velmi podrobně se autor zabývá chováním této byrokratické buržoazie. Uvádí, že v oblasti politicko-ideologické budí tato vrstva dojem, jako by se nezajímala o politické dění. Tato „hospodinnost“ je však pokrytectvím, které ve skutečnosti působí proti oficiálním revolučním institucím.

Velký, ale marný povyk spustila konžská byrokratická buržoazie poté, když strana přijala marxismus-leninismus za svou oficiální politickou a ideologickou platformu, a to zejména při vypracování vzdělávacích programů, které se týkaly především společenských věd. Zaujala otevřeně nepřátelský postoj vůči straně a její politice. Méně zřetelné, ale velice působivé jsou její metody blokuující nebo systematicky zpomalující výkon státní administrativy a bezpečnosti, pomalé vyřizování dokladů a spisů, kumulování funkcí a využívání státního aparátu k osobním cílům. Mezi tyto projevy byrokratické buržoazie patří také očerňování země světového socialistického společenství a nepřátelský vztah ke komunistickým a dělnickým stranám.

V oblasti kultury a společenského vystupování zaujímá tato společenská vrstva vyhraněné buržoazní postoje, což se projevuje například v popírání socialistického realismu a v neúměrném vydávování západní buržoazní kultury a životního stylu. Vysoké společenské postavení umožňuje především těm, kteří vystudovali na Západě, zejména ve Francii (oproti těm, kteří ukončili svá vysokoškolská studia ve své vlasti nebo v zemích socialistického společenství). S tím pak úzce souvisí přijímání nebo napodobování západního způsobu života, což opět má nesčetné množství projevů, například v odívání, tanci, stravování, ale také v přijímání křesťanství apod.

Zvláštní pozornost věnuje autor chování byrokratické buržoazie v oblasti sociálně ekonomické, a to proto, že tato oblast představuje velmi citlivé místo v současné etapě vývoje konžské revoluce. Kriticky poukazuje na to, že příslušníci byrokratické buržoazie nedbale plní úkoly plynoucí z jejich řídicích funkcí ve státních a smíšených

podnicích, že jich využívají k vlastnímu obohacování a také k vytváření problémů při formování a rozvíjení vztahů mezi vedením podniku, stranickou a odborovou organizací. Byrokratická buržoazie provádí různé podvody vůči státním podnikům, zpronevěřuje veřejné fondy a rozkrádá státní majetek, předkládá falešné výkazy a bilance, svévolně nakládá se státními prostředky, dopouští se korupce, snižuje úlohu účinné kontroly apod. Jednou z forem poškozování veřejného zájmu je její nedosta- tečná iniciativa při zvyšování odborné a politické kvalifikace řídících a řadových pracovníků státního a hospodářského aparátu.

Vzhledem k rozsáhlému neehospodárnému nakládání se státními finančními zdroji doporučuje autor zavést systém lidové kontroly. Kritizuje také skutečnost, že ti, kteří spravují státní podniky, se obohacují rychleji než tyto podniky a někdy je přivádějí až k úpadku, aniž by se úměrný ekonomický postih týkal také těchto „kapitánů“ státní ekonomiky.

Mnoho moudrých a zásadních tezí obsahuje část věnovaná konžskému proletariátu. Je zde specifikováno poslání proletariátu a zdůrazněna nutnost zvýšení jeho odpovědnosti v boji za úplné osvobození země při nastolování socialistických výrobních vztahů (s. 83), jsou zde náměty k výchově proletariátu (s. 98), k jeho orientaci na převzetí moci a nastolení diktatury proletariátu (s. 133). Škoda, že konžská dělnická třída, které se poprvé v dějinách Afriky v roce 1963 podařilo odstranit neokoloniální proimperialistický režim zavedený v zemi po dosažení nezávislosti, není analyzována s takovou konkrétností jako byrokratická buržoazie. Bylo by to jistě velice záslužné jak pro zvýraznění její avantgardní úlohy v samotném Kongu, tak pro vhodnost následování jejího příkladu v druhých afrických zemích.

Práce je zajímavá a prospěšná nejen tím, že provádí analýzu současné konžské skutečnosti, ale že přináší i řadu iniciativ ke zlepšení hospodářského a sociálního vývoje země, k překonání starých zvyklostních struktur a k urychlení revolučního procesu.

Přínosem je i autorův pokus vysvětlit současné stadium konžské revoluce. V sou- ladu se základními dokumenty Konžské strany práce je charakterizuje jako etapu ná- rodní, demokratickou a lidovou a dává výstrahu jak těm zpátečnickým elementům, které by chtěly další vývoj revoluce zastavit nebo alespoň zabrzdit, tak těm, kteří by byli náchylni přeskakovat etapy vývoje konžské revoluce.

Kladem recenzované knihy je i to, že sleduje revoluční vývoj v zemi nikoliv izo- lované, ale v kontextu se světovým revolučním procesem a oceňuje úlohu světové socialistické soustavy. „Nezapomínejme, že socialistické země jsou legitimní spojenci bojujících zemí, jako jsou naše. Žádná země na světě nedospěla k socialismu bez pomoci světové socialistické soustavy. Tato pomoc je mnohostranná a zasahuje v té či oné formě, ať si to uvědomujeme nebo ne. Štěstí, že tento aspekt někdy vnímáme“ (s. 108).

I když práce má některé mezery a nedostatky a trpí jistou nevyvážeností v nad- hazování a řešení problémů, má velký význam v tom, že dává konžskému či africké- mu čtenáři třídní výklad četných hospodářských, sociálních a politických událostí v zemi a na kontinentu. Právě tím, že autor analyzuje konžskou sociální strukturu a dospívá k některým obecným závěrům, jimiž dokazuje obecnou platnost marxismu- leninismu, integruje svůj výzkum do činnosti proudu pokrokových badatelů v Africe i mimo ni. A právě proto jeho studie svým významem přesahuje rámec dané země i kontinentu a stává se předmětem zájmu marxisticko-leninských vědeckovýzkum- ných pracovníků v řadě zemí světa.

Principy proletářského internacionalismu, jimiž se řídí naše filozofická a sociolo- gická fronta, předpokládají aktualizaci poznání vývoje tříd a sociálních struktur ve světě, zejména pak v rozvojových zemích, v nichž tento proces probíhá ve speci- fických podmínkách. Zvláštní význam pak mají ty země, jejichž vlády zvolily cestu socialistické orientace, nebo již nastoupily cestu socialistického vývoje a jejichž vlád- noucí politické strany přijaly marxismus-leninismus za ideologickou, teoretickou a po- litickou platformu své činnosti. A odvozeně od toho pak nečetné práce pokrokových autorů těchto zemí.

Zamyšlení nad knihou Kississou-Bomy má být skromným příspěvkem k popula- rizaci tohoto vývoje a zajímavé práce jednoho z pokrokových autorů-badatelů, který je svými pracemi znám daleko za hranicemi své země a svého kontinentu.